

Skót Petőfi vagy magyar Burns?

Robert Burns születésnapját (1759. január 25.) a skótok napjainkban is komolyan veszik, de mégsem komoly, inkább vidám ünnepnapnak tekintik, és hagyomány szerint fiesztával, whiskyvel és a magyar disznósajthoz hasonló haggisszal „tisztelik meg” a jeles napot. Szalay Tamás Lajos, a Magyarországon működő Albannach Skót Kulturális Egyesület elnöke 2005. február 3-án adott riportot a Petőfi Rádióknak. Szende Gabriella kérdésére a következőt válaszolta: „Skóciában Robert Burns-esteket tartanak ezen a napon, január 25-én, valóban, ez egy nemzeti ünnep. De a világon is egyébként, ahol skót kolóniák vannak. Természetesen a legfontosabb része a haggis, ami kicsit olyan, mint a hurka vagy a disznósajt Magyarországon. Ezekben az estéken köszöntik Burnst, köszöntik a költészetét, és látványosan behozzák a haggist és egy kis birkagyomrot egy tálcán, és szertartásosan leszúrnak egy törrel, majd folyik a whisky, folyik a sör, és folytatódik a tánc.” Elgondolkodtató. Mi lenne, ha Magyarországon is bevezetnénk hasonlót? Mi lenne, ha valamely jeles költőnk, vagy magát a költészet napját ilyen fiesztaszerű lazasággal és bohókás vidámsággal és nem a történelmi reflexeinkből megszokott porosz, habsburgos, orosz, németes, „egyenruhás, vigyázza állós komolysággal” ünnepelnénk. A roppant műveltségű, de „kissé pletykás” és „bulváros” Szerb Antal írja Burns-ről: „Megrögzött iszákos, halálát is annak köszönhetette, hogy részegen hazafelé menet megfázott; verseiben sem tagadja meg az északi, kissé nyers és kétségbeesett, sör- és pálinkaszagú Dionysost.”¹ Az alkoholt Szerb Antal a „népköltők” átkának nevezi. Burns népdalszerű költészete a Petőfihez és korábban Csokonaihoz szokott magyar népléleknek meglehetősen otthonos, egyszerű és tiszta dallamú versei nagyon is ismerősek számunkra. Szerényen megjegyzendő, hogy míg Burns valóban „beleállt” vagy inkább „beletántorgott” a romantikus népköltő elvárt (?) italozós szerepébe, addig Petőfinek valóban szerep volt ez, hisz köztudottan

BOZÓK FERENC (1973) költő, esszéista, magyar-történelem szakos tanár, piarista szerzetes. Legutóbbi kötete: *Félszáz (50 év – 50 vers)* (Üveghegy, 2023).

1 Szerb Antal: *A világirodalom története*. Bp., 1941, Révai.

nem nagyon kedvelte a bort. Ettől függetlenül ez a szerep is nagyon jól állt neki, hiszen humorosan és tökéletes pszichológiai belehelyezkedéssel modellezte a fokozatos lerészegedés verbális, egyre dadogósabb és motorikusan változó fázisait az *Ivás közben* című versében. Ilyen színvonalú lerészegedés-megjelenítést Petőfi versén kívül csak egyszer láttam életemben, Kazal László egyik békebeli szilveszteri magánszámában, A tudományos borkóstolásban. A Burns és Petőfi közti párhuzamokat tematizáló hasonlóságok (forradalmak iránti lelkesedés, szabadság, szerelem, népi hősookról szóló helyzetdalok, nép nyelvén könnyen dallamtapadást okozó, énekelhető szövegek, önéletrajzi ihletettséggű versek) is kínálják magukat, hogy mi, magyarok rokoni szeretettel olvassuk Burns verseit, és otthonosnak érezzük az ő világát és személyiségét. Burns és Petőfi számára egyaránt fontos volt verseik énekelhetősége. Burns a kaledón tájnyelv és angol köznyelv unikális keverékében írt verseit gyakran már közismert, közkedvelt dallamokra írta. Kínálja magát számos párhuzam Petőfi és Burns italozásról, borozásról szóló verseit illetőleg. Bizonyos Petőfi-versek, megdöbbenő módon, mintha tükörképei lennének némely Burns-verseknek, máskor pedig olybá tűnik, mintha Petőfi ott folytatná a verset, ahol Burns abbahagyta. Mintha Petőfi csupán annyit tenne, hogy felveszi Burns letett tollát, és folytatja ott, ahol a jeles skót előd abbahagyta a verset. Nem csak mi magyarok fedeztük fel a Burns és Petőfi közötti párhuzamot a magunk számára. Petőfi és Burns nevét már Heine is összekapcsolta. 1849-ben, Kertbeny Károlynak írott levelében így fogalmaz: „Petőfi olyan költő, akihez csak Burns és Béranger hasonlítható. „Petőfi ist ein Dichter, dem nur Burns und Béranger zu vergleichen.”² Heinén kívül Thomas Carlyle is „a magyarok Burnsének”³ nevezi Petőfit. Arany János a *Vojtina leveleiben*, a 33. sorban ezt írja: „Burns Róbert, a skótok Petőfije.” „Robert Burns (ahogyan Arany János nevezte: a skótok Petőfije) a mi Csokonainknak idősebb kortársa és sokban rokona, a paraszti-népi költők sorába tartozik, s így fehér holló a nyugati irodalomban.”⁴

Arany Jánosra egyértelműen és bevallottan hatott Burns. 1851-ben írta a *Családi kört*. Erről fia, Arany László így írt: „Azon időből (az ötvenes évek elejéről) való kedvence volt Burns is; említette egyszer előttem, hogy a *Családi kör* című költeménye egészen Burns *Szombatestéjének* (*Cotter's Saturday Night*) hatása alatt született.”⁵ Petőfi olvasta, szerette Burns verseit. Könyvei közt gyakran forgatott kötet volt a Burns-versek Tauchnitz-féle kiadása.⁶ Kaleidoszkóp-szerűen

2 Christine Schlosser: *Das lyrische Werk Sándor Petőfi's in deutscher Übersetzung*. Frank und Timme, 2023, Berlin.

3 Hugó: *Acta comparationis*. Kolozsvár, 1879.

4 *Építünk*. A Magyar Írók Szövetsége Debreceni Csoportjának folyóirata 4. (1953) 1953/1-2. szám. Kritika: Julow Viktor: Burns válogatott versei.

5 „Óhajtom a classicus írók tanulmányát”. *Arany János és az európai irodalom*. Szerkesztette: Korompay H. János. Budapest, 2017, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont-Universitas.

6 *Petőfi Összes Művei*. Havas kiadás, VI, 501.

visszatérő és variálódó tematika a bor, mint gondúzó ital, a felejtésre, a „búra jó” varázsszer Burns és Petőfi verseiben egyaránt.

Burnsnél *A nagyhasú flaskó* című versben például: „megrendül a trón, ha háboru ront, / de a flaskótól megenyhül a gond” (Weöres Sándor fordítása). *A jó sör, ó* című, dallamos, megzenésítésre kínálgó és a Kalácsa, valamint a Dongó zenekarok által meg is zenésített versben szintén: „A jó sör, ó, jön is, megy is. / Sebjaj, ha rongyom rámegy is. / Culám, cipóm is eladó, / A jó sör, ó, a búra jó” (Nagy László fordítása).

A Szélkiáltó együttes által feldolgozott *Hoci a számlát* című versben pedig ekképpen: „Poharamban szent nedvü tó, / gondjaimat gyógyítgató” (Weöres Sándor fordítása). Petőfi pedig, teljes szinkronban a fenti Burns-versekkel, *A borozó* című versében gondúzó italnak nevezi a bort: „Gondúzó borocska mellett / Vígán illan életem; / Gondúzó borocska mellett, / Sors, hatalmad nevetem” (*A borozó*). Az *Egy estém otthon* című versben pedig még a Petőfi színészélete miatt neheztelő és zsörtölődő édesapjának is elveszi a gondját a közös borozás okozta „stresszoldás”, költőiebben fogalmazva a pillanatnyi enyhe mámor: „Továbbá elszavaltam / Egy bordalom neki; / S nagyon, nagyon örültem, / Hogy megnevetteti” (*Egy estém otthon*).

Persze, Petőfinél korábban élt költőknél is hálás téma volt a gondúzó varázsszerről, a borról írni. Csokonai, aki Burns kortársa és Petőfi elődje volt, nem „gondúzónek”, hanem „búkergetőnek” nevezte a bort. *A búkergető* című Csokonai-vers tökéletesen harmonizál a fentebb idézett Burns- és Petőfi-versekkel, Csokonai „búkergető” szóalkotása pedig Petőfi „gondúzó” szavának tökéletes szinonimája. „Ha szíhatok borocskát, / A gondjaim csucsúlnak. / Ki boldogabb halandó, / Mint aki nem sohajtoz? / Ki boldogabb magamnál?” (*A búkergető*).

Azt se feledjük, hogy Petőfi egyik leghumorosabb versét, a *Csokonai* címűt, épp nagy elődjének, a debreceni „boros, lagzis és farsangos” kedvű „garabonciás diáknak”, Csokonai Vitéz Mihálynak áldott emlékére írta. Mi másról szólhatna Petőfi híres *Csokonai* című verse, mint magáról a borozásról és a lagziról? Ebben a versben a széltalpú jeles debreceni „garabonciás” költőelőd „kilódul egyszer Debrecenből”, és elmegy borozni egy „kálomista” (azaz kálvinista) pap barátjához. A „széltalpú”, azaz nyughatatlan, mindig csavargó költő kifejezést Verlaine mondta Rimbaud-ról, és Csokonai, Petőfi és Burns is szerette a nagy, országos méretű csavargásokat, barangolásokat. Az említett, *Csokonai* című Petőfi-vers egy anekdotát említ. Nem biztos, hogy így történt, de miért is ne? Előfordulhatott a tréfás, verses anekdotában megidézett eset, miszerint a szomszédos lakodalmi multságban hordócsapot kereső, ám önmagát otffeledő bohém poéta megfelekedezhetett a pincében rá várakozó kálomista pap barátjáról, aki a dugaszolatlan boroshordó száját addig tartotta, amíg el nem zsiabdadt a tenyere és a bor kifolyt. Egyes vélemények szerint az említett pince és présház még mindig áll, mégpedig a Balaton melletti Alsóörsön, melynek korabeli tulajdonosa, Fábíán József református lelkész vendégelte meg itt több alkalommal is bohém poétabarátját, Csokonait. A versből egy idézet annyira beépült a magyar

(nem kizárólag irodalomtörténeti) gondolkodásba, emlékezetbe és köztudatba, hogy szállóigévé, szinte már népi szólássá vált az azóta gyakran citált „csapot, papot, mindent felejtett” sora, bár akik idézik, kevesen tudják, hogy eme közkedvelt, közismert szállóige forrása ez a Petőfi-vers. Érdekes példa arra, hogy a versből citált szállóige esetenként túlnóhat a forrásán, elhomályosítva azt. Gondoljunk példának okáért a mai lakodalmakban is gyakran hallható Sándor Jenő-dalszövegre: „Rendes ember otthagyja a csapot-papot, / a kocsmában tölti el az egész napot” (*Az a rendes iparos*). Szinte senki sem tudja, hogy a dalszöveg szerzője Sándor Jenő, és nem biztos, hogy maga Sándor Jenő tudta, hogy a slágerszövegébe emelt „otthagy csapot-papot” közismert szállóigének Petőfi a forrása. Csokonainak tanárkollégái Csurgón szemére vetették, hogy diákjaival esténként együtt borozik, mulatozik, és inkább baráti kapcsolatot tart velük, mint tanár–diák viszonyt. A bor mint baráti kapcsolatokat teremtő és fenntartó ital a Burns-versekben is vissza-visszatérő téma: „egy vidám baráti csoport / s közepén a flaskó isteni gond” (*A nagyhasú flaskó*; Weöres Sándor fordítása).

„Nemegyszer felhangolt a sör / s a cimborák körültem” (*Az árpaföldön*; Kálnoky László fordítása). „Üveg bor és egy hú barát! / Mit akarsz többet, ember?” (*A borosüveg és a jóbarát*; Nadányi Zoltán fordítása). A *Haj-hajdanán* című versben az eltűnt barátok hiánya miatti rezignált, keserédes nosztalgia hangján szól: „Haj-hajdanán, bizony, / Haj-hajdanán... / Töltöm baráti serlegem, / mint hajdanán!” (Weöres Sándor fordítása).

De szép sorban visszaköszönnek Burns „italos” verseiben mindazok az örömek, értékek és életcélok, melyek a költő számára fontosak voltak. A skót nemzeti büszkeség hangján szól a nemzeti whisky védelmében, és az angol „pancsolók” ellen óvja a skót ivókat, afféle sajtós, védegyletszerű „termékvédelemre” igyekszik felhívni honfitársai figyelmét *A skót ital* című versben. Burns „legpetőfisebb” témája pedig nem más, mint a lányok és a bor által nyújtott együttes mámor öröme: „Ugorj, fiú, egy pint borért, / de úgy hozd ám, ezüstkehelyben, / mielőtt innen elmegyek, / a szép kislányra hadd emeljem” (*Ugorj fiú, egy pint borért*; Nadányi Zoltán fordítása). „Igyunk egy finom kupa bort, / igyunk egy finom kupa bort, / örömet ott lelsz ahol érsz, / de itt még hija sose volt” (*Kicsi lány még a kedvesem*; Nemes Nagy Ágnes fordítása). „Tegnap ittam egy icce bort, / de csak úgy egymagamba, / tegnap a mellemre omolt / aranyhajával Anna” (*Az aranyhajú Anna*; Kálnoky László fordítása).

Persze megjelenik az örök humorra, élcelődésre okot adó téma is, a részeges férjet furdaló lelkiismeret, aki a kocsmában ül, de közben asszonya hazavárja. A magyar közgondolkodásban is örök vicctéma jelenik meg a *Shelah O’Neill* című versben: az örök férfisors. Búcsú a legényélettől a felnőtt, érett szerelem és házasság reményében, így kényszerű búcsú az italozástól. Számtalan példát citálhatunk erre a világirodalomból. Gondolhatunk például Jeszenyin híres versére is: „Fene mind az ivó-helyeket, / verset sem írok, ha kívánod; / simogatnám lágy kezedet / s hajadat, mint őszi virágot. // Örökre nyomodba megyek, / itthon, vagy akárhova, távol... / Legelőszőr most szeretek, / búcsúzva duhajkodástól” (*A kék tűzeső*; Weöres Sándor fordítása). De ha már a skót,

magyar vagy orosz férfi megadja magát és megnősül, arra a sorsra jut, hogy a részeges férjet hazaváró asszonya a rossz lelkiismeret lidérceként jelenjen meg a kicsapongó férj képzeletében. Ez a magyar gondolkodásban jellemzően a kocsmából hazatántorgó férjet nyújtófával vagy porolóval váró asszony képét asszociálja: „Hej, dévaj, duhaj Willie, / Hazavár asszonyod!” (*Dévaj, duhaj Willie*; Weöres Sándor fordítása).

És természetesen a költő abban is hisz, hogy az alkohol által okozott mámoros állapot képes megteremteni az áhított egyetértést és békét a különféle társadalmi állapotú, rendű-rangú, vagyoni helyzetű vagy egymással józanul állandóan civakodó és szót nem értő emberek között: „Úri sors: jómód, kényelem; / paraszt-sors: nyugós gyötrelem; / itt egyetértés lángja gyúl: / a részeg ember mind nagyúr” (*Most hoci a számlát*; Weöres Sándor fordítása). „Ha dühvel hajbakapnak, ó, / a szomszédok, irtóztató! / Az árpalé nyugtatni jó, / csitul a gége, / ha ügyvéd lett a csobolyó: / örök a béke” (*A skót ital*; Nagy László fordítása).

Burns és Petőfi „italos” versei, tematikai sokféleségük ellenére, közösek a kollektív mozzanatban. Burns és Petőfi verseibe transzponált lírai alanyai mindketten szociális ivók. A költő mellett Burnsnél és Petőfinél egyaránt mindig ott találjuk a társaságot, a szerelmezt, az ivócimborákat, az örömeiket, bánatukat alkoholban feloldani igyekvő embereket, akik többnyire az egyszerű nép fiai. (*Hortobágyi kocsmárosné; Falu végén kurta kocsmá; Eger mellett; Dínomdánom; Üresen áll már a kancsó; Igyunk!; A borozó stb.*) Állandóan valami csoportos vitalitás, kissé rusztikus és groteszk „bruegheli” nyüzsgés sejlik fel a Burns- és Petőfi-versek olvasása közben. Ezért is alakult ki az a téves, merőben hamis, ködösen romantizált elképzelés Burnsről, hogy ő az őstehetség, aki a nép egyszerű gyermekeként az „eke szarva mellől” érkezett a világirodalomba. Noha mesteriségére, a költői pályára tudatosan és stréber iskolázottsággal készült, verseinek populáris hangja, erőteljes vitalitása és szándékoltan népiesen megszólaló és arra szándékosan rájátszó skót dialektusa tagadhatatlanul a „népköltő” mítoszt táplálja az utókorban. A nagy angol romantikus pályatárs, William Wordsworth is tudatosan tanulmányozta az angol tóvidéki parasztok nyelvjárását és folk-lórját. Petőfi is a „nép nevében”, közérthetően szól. „Ihre werthe Anfrage kann ich nur dahin beantworten, daß ich Petőfi neben Burns für den größten Lyriker aller Zeiten halte, da beide es verstanden, die Feinheit der Kunstlyrik (Goethe, Heine) mit der spontanen Naivität der Volkslyrik zu verschmelzen. Petőfi, Burns, Byron waren alle im Januar geboren, was ihnen eine Verwandtschaft des Temperaments zu geben scheint.” („Értékes kérdésére csak annyit tudok válaszolni, hogy Burns mellett Petőfit tartom minden idők legnagyobb lírai költőjének, hiszen mindketten megértették, hogyan lehet ötvözni a művészi magasköltészet (Goethe, Heine) finomságát a népköltészet spontán naivitásával. Petőfi, Burns, Byron mind januárban születtek, ami vérmérsékletben hasonlítani látszik.”)⁷ Burns verseinek dinamizmusát és népies frissességét a sajátos skót

7 Ungarische Rundschau für Historische und Soziale Wissenschaften 1. (1912), 1912/4. szám. Dr. Adolph Kohut: Petőfi im Urteil namhafter deutscher Schriftsteller.

dialektus adja, melyben van bátorsága megszólalni, hogy a skót parasztsággal való sorsközösségének hangot adjon szerelmes, forradalmi vagy akár „italos” verseiben. Imre Sándor így értelmezi a romantikus költői sorsok sztereotip vonásait: „Meglepő hasonlatosságot találunk némely költők arczaik közt, legalább a fő vonásokra s az általános kifejezésre nézve. Ha egymás mellé állítjuk Petőfi és Burns, meg Shelley és Byron arczképeit és oda gondoljuk életük történetét, korai váratlan halálokat, be nem fejezhetett föladatokat, ki nem fejlődhetett jellemeket, mintha mind ugyanazon végzet nyomása alatt szenvedtek és haltak volna el!”⁸ Ha Imre Sándor szempontjait és logikáját követjük, akkor listája, felsorolása a teljesség igénye nélkül kiegészíthető további hasonló sorsú, romantikus vagy romantika előtti-utáni klasszikus költők nevével: Keats, Poe, Rimbaud, József Attila, Dsida, Trakl és a már említettek, Csokonai és Jeszenyin.

Cornell Capa (Friedman Kornél) (1918–2008): John F. Kennedy országos kampánykörútja közben, 1960 (későbbi nyomtatás, zselatinos ezüst nagyítás, 22,7×33,2 cm, Virginia Museum of Fine Arts), © Virginia Museum of Fine Arts, Richmond

8 *Budapesti Szemle*. 1894, 80. kötet, 214–216. szám, 215. szám / III. Petőfi és némely külföldi költők. (IV.) – Imre Sándor.